

Kritinio mąstymo ugdymas remiantis vaikiškais pasakojimais ir klasės patirtimi

Carol Lauritzen, Sharon B. Kletzien, Visnja Grozdanic

Mažesnių vaikų mokytojai klausia: „Kaip galėčiau panaudoti kritinį mąstymą ugdančius metodus, pagrįstus skaitymu ir rašymu, dirbdama vaikų darželyje? Juk mano mokiniai skaityti ar rašyti dar nemoka“. Nors daugumos konkrečių kritinį mąstymą ir aktyvų mokymąsi skatinančių metodų pagrindas – mokinių gebėjimas skaityti ir rašyti, daugelį jų galima taikyti ir mažesniems vaikams. Mes tvirtai tikime, kad net maži vaikai, dar nemokantys skaityti ir rašyti, gali kritiškai mąstyti, aktyviai įsitraukti į mokymąsi ir dirbti bendradarbiaudami su klasės draugais. Be to, manome, kad ankstyvoji patirtis, įgyta taikant metodus, skatinančius aktyvų mokymąsi ir kritinį mąstymą, padeda vaikams pasirengti ateityje sėkmingai skaityti ir rašyti.

Daugelis mokslininkų ir pedagogų mano, kad „skaityti galima mokyti visiškai atsietai nuo skaitymo. Iš tikrųjų tokiomis aplinkybėmis jau pradedantieji skaitytojai daug lengviau susidaro kai kuriuos įgūdžius (aukštesnio lygmens procesų, metodų, pagrindinių žinių taikymo)... Tai reiškia, kad daugelį skaityti būtinų įgūdžių galima ugdyti dar prieš vaikui susiduriant su teks tu“ (van der Broek, Kremer, 2000, p. 23). Pavyzdžiui, vaikų darželyje galima mokyti vaikus kritiškai mąstyti remiantis klasės patirtimi ir garsiai skaitomomis istorijomis. Užuoat prašęs, kad vaikai savarankiškai skaitytų ar rašytų, mokytojas gali perskaityti tekstą arba rašyti su jais pats. Taip pat mokytojas gali suplanuoti vaikams mokymosi ir aktyvaus įsitraukimo progų ir pakviesti juos tokią patirtį apmąstyti.

Šiame straipsnyje pateiksime du konkrečius būdus, kaip mokytojai gali pritaikyti kritinį mąstymą ugdančią skaitymo ir rašymo veiklą. Tai istorijų skaitymas garsiai ir tolesnė veikla bei aktyvus tyrimas klasėje ir po jo einantys apmąstymai. Be to, pateiksime bendrų pasiūlymų, kaip pritaikyti metodus, panašius į tuos, kurie aprašomi KMUSR vadovėliuose (Steele, Meredith, Temple, 1998), kad jie atitiktų mažesnių vaikų poreikius.

Garsinis skaitymas

Ugdant mažamečių vaikų kritinį mąstymą, istorijas ir kitus tekstus galima skaityti garsiai. Garsinį skaitymą reikėtų planuoti remiantis žadinimo-prasmės suvokimo-apmąstymo schema.

Žadinimas

Vaikų parengimas prieš skaitant garsiai

Prieš pradėdamas garsiai skaityti, mokytojas turi padėti vaikams prisiminti, ką jie galbūt jau žino ir kas galėtų padėti tekstą suprasti. Galima suaktyvinti įvairaus pobūdžio ankstesnes žinias.

1. Tekstas. Ar tai istorija, negrožinė literatūra, eilėraštis? Padėkite vaikams pamąstyti, ko jie tikisi iš tokio žanro kūrinio, kurį netrukus skaitysite.

2. Autorius. Ar vaikai žino daugiau šio autoriaus kūrinių? Jei taip, ko iš kūrinio galima tikėtis? Jeigu tai paveikslėlių knyga, galima to paties pasiteirauti ir apie dailininką.

3. Antraštė arba knygos pavadinimas. Kas yra antraštė ir pavadinimas? Ką apie šiuos dalykus jau žinome? Ko tikimės iš teksto žinodami jo antraštę ar pavadinimą?

Prasmės suvokimas

Bendravimas skaitant garsiai

Garsiai skaitydami, skirkite vaikams laiko reaguoti į tekstą (Campbell, 2001). Maži vaikai dažnai spontaniškai atsiliepia į tai, kas juos domina. Mokytojas turėtų tokias reakcijas palaikyti ir leisti kitiems vaikams jas atitinkamai plėtoti. Taip pat galima suskirstyti tekstą dalimis ir kiekvienai jų parengti nukreipiamųjų klausimų. Klausimai turi sukelti reakciją, o ne padėti patikrinti, ar vaikai klausosi. Bendravimas skaitymo metu turėtų:

- 1) kelti įvairias ir sudėtingas reakcijas;
- 2) leisti vaikams reaguoti į replikas, numatyti ir sintetinti;
- 3) skatinti vaikus kelti savo klausimus;
- 4) įtraukti į emocinę reakciją, susijusią su kuriuo nors veikėju, situacija ar tema;
- 5) padėti vaikams susieti tekstą su savimi, kitais tekstais ir tikru gyvenimu;
- 6) ugdyti teksto meistriškumo sampratą.

Apmąstymas

Tolesnė garsinio skaitymo veikla

Garsiai perskaitęs tekstą, mokytojas skatina vaikus apmąstyti jo prasmę. Galima pakviesti pasidalyti savo mintimis apie kūrinį. Geriausiu atveju tarp vaikų kils diskusija, bet taip pat mokytojas gali vadovauti pokalbiams. Galima taikyti tas pačias kategorijas kaip ir ankstesnėje pakopoje.

Taip pat vaikams naudinga tolesnė su tekstu susijusi veikla: rašymas, piešimas, teksto vaidinimas, užduočių atlikimas.

Tokios užduotys turėtų:

- 1) kilti natūraliai iš teksto;
- 2) atsirasti iš vaikų interesų ir klausimų;
- 3) skatinti dar kartą sąmoningai išnagrinėti tekstą;
- 4) ugdyti skaitymo, rašymo ir literatūros vertinimą bei išmanymą.

Ksenija Vicic, KMUSR mokytoja iš nuostabaus Rijekos miesto prie Adrijos jūros (Kroatija), pateikia puikų modelį, kaip Vesljko vaikų darželyje garsinis skaitymas padeda ugdyti kritinį mąstymą. Žadinimo pakopoje Ksenija sėdi ant grindų. Vaikai, daugiausia šešiametniai, taip pat. Ksenija turi knygą su paveikslėliais ir istorija, kurią žadėjo vaikams paskaityti. Prieš pradėdama, ant sienos ji parodo šešis iš knygos nukopijuotus paveikslėlius ir pasiūlo vaikams pagal juos sukurti savo pasakojimą. Pirmiausia ji prašo paveikslėlius apibūdinti. Tai darant pradeda ryškėti tam tikra istorija.

Iš tikrųjų šios užduoties tikslas – ne tai, kad vaikai papasakotų savo istoriją ar tiksliai atspėtų, apie ką ji. Daug svarbiau sužadinti jų smalsumą ir susidomėjimą pačiu pasakojimu bei tapti pastabesniems. Tai vaikams padeda susieti, ką jie žino, su tuo, kas gali istorijoje atsiskleisti.

Paskui Ksenija garsiai skaito Rachelės Isadoros kūrinį „Kryžkelėje“. Istorija, kurios veiksmas rutuliojasi Mrikoje, pasakoja apie vaikus, laukiančius savo tėvelių, turinčių grįžti namo po dešimties mėnesių darbo kasyklose. Kūrinyje vaikai laukia visą dieną ir visą naktį. Belaukdami jie pasidaro muzikos instrumentus ir jais groja. Skaitydama istoriją, mokytoja uždeda magnetofono juostelę su afrikietiška muzika. Perskaitytą kūrinį Ksenija aptaria su vaikais, užduodama keletą klausimų.

„Kur dirba šios istorijos vaikų tėveliai? Ar kasyklos toli nuo namų? Kodėl jums taip atrodo? Gal yra kitaip manančių?“

Štai kaip įdomiai atsakė vienas berniukas: „Kasyklos yra paslėptos, ir kad jas surastum, reikia kasti...“

„Kiek laiko vaikų tėveliai būna namie? Kodėl taip manote? Įsivaizduokite, kaip jaučiasi vaikai, kurių tėveliai dirba taip toli nuo namų.“

Šis klausimas provokuoja puikią diskusiją, nes kai kurie vaikai pasako, kad jų tėveliai taip pat dirba toli nuo namų, pavyzdžiui, laive. Jie labai emociškai papasakoja, kaip liūdna, kai tėvelių nėra namie.

„Kodėl mamos nelaukia tėčių kartu su savo vaikais?“

Vaikai išvardija įvairiausių darbus, kuriuos mamos, užuot laukusios kryžkelėje, turi nudirbti.

„Kaip atsitiko, kad vaikai pasiliko lauke visą naktį?“

Vaikai jaudindamiesi paaiškino priežastis, kodėl istorijos veikėjai taip padarė, tačiau taip pat pasakė, kad nelabai protinga visą naktį likti lauke. „Mama gali pradėti jaudintis, kad galbūt mus kas nors pavogė“, - pasakė vienas berniukas.

„Kaip jūs manote, kur ši istorija vyko?“

Buvo išvardytos įvairiausios šalys: Vokietija arba Italija (personažų vardai yra „linksmi“ ir galbūt vokiški ar itališki: Zola, Thandeka, Siphon ir pan.), Amerika (buvo atvykęs karinis amerikiečių laivas – tikras mėnesio senumo įvykis) ir Kenija (nes istorijos vaikai yra juodaodžiai; kai kurie sakėsi, kad matė negrų Italijoje ir netgi Rijekoje).

„Ar girdite muziką? Įsiklausykite į ją. (Ksenija pagarsina muziką.) Į ką ji panaši?“

Vieni vaikai sako, kad tai linksma muzika ir kad tokią jie girdi pirmą kartą, o kiti tvirtina, kad girdėję ją per televiziją.

Ksenija atneša gaublį. Vaikai susispiečia aplink ieškodami regiono, kuriame galėtų būti grojama tokia muzika. Po ilgų kalbų pagaliau apsisistojama prie Mrikos. Skatindama mąstymą, Ksenija klausia, gal vaikai norėtų pasidaryti instrumentus ir pagroti panašią muziką. Jie džiugiai šiam pasiūlymui pritaria ir iš skardinių, dangtelių, plastikinių bei stiklinių butelių, kurie pripilti ryžių, smėlio, pagaliukų, gumyčių ir t. t., entuziastingai meistruoja muzikos instrumentus. Minėti daiktai naudojami todėl, kad yra panašūs į tuos, kurių prireikė kūrinio veikėjams. Kai instrumentai baigti, vaikai jais groja kartu su originalo muzika ir netgi kaip ir kūrinio vaikai dainuoja: „Mūsų tėveliai pareina! Mūsų tėveliai grįžta namo!“

Toliau apmąstydami istoriją, kitą dieną vaikai nupiešia 12 puikių piešinių su savo mintimis, kurias mokytoja užrašo ant lapų. Tokia tolesnė veikla mokinius labai sudomina kūrinio, o kas dar svarbiau – susieja kūrinį su jų pačių patirtimi.

Rėmimasis klasės patirtimi

Mokytojos aprašyta klasės veikla susideda iš tyrimo ir aktyvaus įsitraukimo ir visiškai atitinka mažamečių vaikų sklaidą (Lauritzen ir Jaeger, 1997). Ji apima žaidimus, kūrybišką vaidinimą, smėlio ir vandens dėžes, ugdymo priemones, žaislus ir kita. Šią veiklą galima pasitelkti ugdant kritinį mąstymą, jei mokytoja kalbasi su vaikais, o šie kalbasi tarpusavyje apie savo patirtį. Vėliau mokytoja vaikų mintis gali užrašyti lentelėje, kad visa klasė suvoktų, jog rašymas ir skaitymas yra būdai fiksuoti mintis ir patirtį. Tikslųjų ir gamtos mokslų (Chaille, 1997) bei socialinių mokslų (Crawford, 1996) mokymo programų sudarytojai pateikia daug klasės veiklos, padedančios vaikams plėtoti mąstymo įgūdžius ir sąvokas, pavyzdžių. Toliau aprašomas pirmosios šio straipsnio autorės sukurtas pavyzdys iš tikslųjų mokslų buvo taikomas per pamokas ir Kroatijoje, ir Jungtinėse Valstijose.

Šiame moksliniame tyrime, kurį atlieka darželio vaikai, naudojami kamuoliukai ir vamzdeliai, padaryti iš paprastų medžiagų. Kiekvienam vaikui arba vaikų porai reikia kelių skirtingų vamzdelių, susuktų iš storo popieriaus lapų. Pavyzdžiui, vienas vamzdelis padarytas iš paprasto, kitas – iš švitrinio popieriaus, dar kito vidinėje pusėje priklijuota lipnios juostelės ruoželių. Taip pat reikės kelių kamuoliukų: metalinio, polistirolinio, medinio, stalo teniso ar golfo. Žinoma, šie kamuoliukai ir vamzdeliai bus nevienodi – tokie, kokių mokiniai ir mokytojas turės. Pirmiausia tiesiog parodoma: mokytoja arba kuris nors mokiniys paleidžia kamuoliuką vienu iš vamzdelių žemyn. Jis nurieda ant grindų. Tada paimamas nedidelis daiktas (sulenkta popieriaus lapas,

maža dėžutė), vadinamas gaudykle, ir padedamas prie vamzdelio galo taip, kad riedantis kamuoliukas nenukristų nuo stalo ar suolo. Tada vaikams išdalijamos priemonės ir jie kviečiami pažaisti ir patyrinti. Leiskite pasireikšti jų išradingumui. Mokytoja, stebėdama vaikų veiklą, nustato, ką jie žino apie darbą su įvairiomis medžiagomis.

Kitas žingsnis – klausimų kėlimas ir kritinis mąstymas.

1. Surinkite kamuoliukus ir vamzdelius ir pakvieskite vaikus sustoti greta jų ratu.
2. Tegu vaikai sugalvoja klausimų, į kuriuos galėtų atsakyti naudodamiesi kamuoliukais ir vamzdeliais. Užrašykite klausimus lentoje.

Viename vaikų darželyje vaikai sugalvojo tokius klausimus:

„Kuris kamuoliukas toliausiai pastumia gaudyklę?“

„Kurie kamuoliukai rieda lipniu vamzdeliu?“

„Kurie kamuoliukai švitrinio popieriaus vamzdeliu riedės greičiau, o kurie – lėčiau?“

3. Aptarkite ir sumodeliuokite įdomiausią klausimą.
4. Tegu vaikai eksperimentuodami ieško į klausimą atsakymo.
5. Užrašykite vaikų siūlymus lentoje.

Pavyzdžiai iš vieno vaikų darželio:

„Golfo kamuoliukas, riedėdamas lipniu vamzdeliu, kelia juokingą garsą.“

„Kamuoliuko greitis priklauso nuo vamzdelio pakrypimo kampo.“

„Metalinis kamuoliukas rieda greičiausiai, nes yra sunkiausias.“

Apmąstymo pakopoje vaikai aptaria savo skaitymo ir rašymo atradimus, lygina juos dalydamiesi mintimis su visa grupe.

Mokytoja sakiniiais užrašo pastebėjimus į duomenų lentelę. Vaikai suformuluoja išvadas, kurias mokytoja taip pat užrašo. Paskui mokytoja ir vaikai drauge perskaito lentelę.

Vertinimas

Kritinis mąstymas yra tolimas tikslas. Čia aprašyti tyrimai tėra pati šio siekio pradžia. Nesitikėkite, kad mokiniai tuojau pat įvaldys suaugusiųjų lygio sąvokas. Greičiau reikėtų vertinti vaikų išvadas, kurios puikiai atspindi jų mąstymą.

Klausimai, įvertinantys mokinių supratimą:

1. Ar vaikas eksperimentavo? Ar taikė įvairius derinius?
2. Ar išsakė savo pastebėjimus, ar suformulavo kokią nors išvadą arba palyginimą?
3. Ar dalyvavo sudarant lentelę ir ar suvokė, kam reikia užrašyti duomenis ir mintis?

Kritinio mąstymo metodų, pagrįstų skaitymo ir rašymo, pritaikymas

Kai kurios užduotys, ugdančios kritinį mąstymą pasitelkus skaitymą ir rašymą, puikiai tinka skaityti ir rašyti dar nemokantiems vaikams, jeigu darbo tvarka truputį pakeičiama. Pavyzdžiui, taikant adaptuotą schemas „žinau-noriu sužinoti-išmokau“ (*Know-Wonder-Learn*, KWL) variantą, tereikia, kad mokytojas, bendraudamas su vaikais, pildytų lentelę. Taikant metodą „pamąstykite-susiraskite porą-pasidalykite“ (*Think-Pair-Share*), reikia, kad vaikai kalbėtųsi vieni su kitais. Mažesni vaikai gali dirbti „minčių lietaus“ metodu, kai mintys išsakomos žodžiu arba mokytojas jas užrašo. Taikant daugelį kitų metodų, tokius kaip „tinklo nėrimas“ (*Clusterinig*), „žinau-noriu

sužinoti-išmoku“, užrašytus žodžius gali pakeisti paveikslėliai ar daiktai. Kryptingo skaitymo ir mąstymo veikla (*Directed Reading and Thinking Activity, DRTA*) tampa kryptingo mąstymo veikla klausantis (*Directed Listening Thinking Activity, DLTA*). Pauzių vietose mokytojas užrašo spėjimus lentelėje arba vaikai naudojami paveikslėliais.

Vaikai gali puikiai pasireikšti kurdami laisvąjį rašinį (*Free Write*). Tai pasiekama pasitelkiant mokytoją raštininku. Tikslo galima siekti ir karštomis diskusijomis (*Hot Talk*) ar netgi laisvai vaidinant (*Free Play*). Kurdami istoriją, vaikai naudojami trinkelėmis, lėlėmis, marionetėmis ar kitais daiktais.

Pavyzdžiui, sudarant kubą, neskaitantys vaikai, užuot rašę, gali kalbėti. Taip pat ant kubo sienelių vietoj žodžių gali būti simboliai ar paveikslėliai. Teksto žymėjimo metodą, taikomą efektyviai skaitant ir mąstant, galima taikyti ir garsiai skaitant. Vaikams išdalijamos kortelės su užrašytais simboliais, kurias jie reikiamu metu pakelia.

Svarbiausių sąvokų numatymą poromis (*Paired Prediction*) galima taikyti vietoj numatyti skirtų žodžių vaikams išdalijant paveikslėlius ar daiktus. Mokymosi bendradarbiaujant metodus tereikia pritaikyti taip, kad skaitymas ar rašymas nebūtų sudedamoji užduoties dalis. Išskirtinį vaidmenį galėtų atlikti klasės vaikas, jau pradėdamas skaityti ar rašyti.

Jei norime įprastus tekstu pagrįstus kritinio mąstymo metodus sėkmingai pritaikyti mažesniems vaikams, planuodami ir įgyvendindami būtinai turime dėmesį sutelkti į žadinimo-prasmės suvokimo-apmąstymo (*Evocation-Realization of Meaning-Reflection, ERR*) schemą. Žadinimo pakopoje mokytojas turi sukurti vaikų patirties pagrindą ir sužadinti smalsumą. Prasmės suvokimo pakopoje galima vaikams paskaityti pasirinktą kūrinį, kviečiant juos klausyti ir pamąstyti apie prasmę. Galima įtraukti vaikus į veiklą (mokslo, muzikos, matematikos ir t. t.), siūlant sugalvoti klausimų, į kuriuos paskui galima atsakyti. Apmąstymo pakopoje mokytojas padeda vaikams diskutuoti ir apmąstyti, ko jie išmoko iš teksto ar atlikdami konkrečią užduotį. Vaikų mokymąsi reikia vertinti stebint jų elgesį su priemonėmis arba tekstu. Juk nėra jokios priežasties atidėti kritinio mąstymo ugdymą iki tol, kol vaikai pradės skaityti ir rašyti. Visokio amžiaus vaikai geba mąstyti kritiškai, tuo tarpu mokytojas turėtų stengtis mokyti juos taip, kad skaitymas ir rašymas taptų svarbia, bet ne pačia būtiniausia mąstymo priemone.

Literatūra

Campbell, R. (2001). *Read-alouds with young children*. Newark, DE: International Reading Association.

Chaille, C. (1997). *The young child as scientist: A constructivist approach to early childhood science* (second edition). New York: Addison-Wesley.

Crawford, K. (1996). *Learning together through inquiry: From Columbus to integrated curriculum*. Stenhouse.

Isadora, R. (1994). *At the crossroads*. New York: Mulberry.

Lauritzen, c., & Jaeger, M. (1997). *The narrative curriculum: Integrating learning through story*. Albany, NY: Delmar.

Steele, J. L., Meredith, K. S., & Temple, C. (1998). *Guidebooks I-VIII: Prepared for the Reading and Writing for Critical Thinking project*. Newark, DE: International Reading Association.

Van der Broek, P., & Kremer, K. E. (2000). The mind in action: What it means to comprehend during reading. In B. M. Taylor, M. F. Graves & P. van der Broek (Eds.), *Reading for meaning: Fostering comprehension in the middle grades*. New York: Teachers College Press.

Carol Lauritzen - Rytų Oregono universiteto (JAV) ugdymo profesorė, daugelio straipsnių ir knygos autorė.

Sharon B. Kletzien - Vest Česterio universiteto (JAV, Pensilvanija) profesorė ir Raštingumo katedros vedėja, KMUSR projekto savanorė Kroatijoje, Slovėnijoje ir Bosnijoje.

Visnja Grozdanic - Aukštosios profesinio lavinimo mokyklos profesorė. Skaito darbuotojų kvalifikacijos kėlimo kursus daugelyje mokyklų ir institutų.
